
Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä ja
Heta Gylling (toim.)

Filosofien oikeus I

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567, f. (09) 604 668

s-posti: sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen kuva: La Justice, B 5 rés., Bd II, fol. 20.

(julkaistu Bibliothèque Nationalen luvalla)

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© 2001 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-188-X

Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2001

Sisällys

Esipuhe	7
1 Platon ja oikeudenmukaisuus vailla takeita	11
<i>Mikko Lahtinen</i>	
2 Laki vapauden osatekijänä. Aristoteleen onnellinen kansalaisvaltio ja laki	35
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
3 Stoalainen oikeus- ja yhteiskuntafilosofia	55
<i>Juha Sihvola</i>	
4 Laki hyveen toteuttajana. Tuomas Akvinolaisen oppi ihmisluonnosta ja laki ...	69
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
5 Valtio ja sen lait modernissa luonnonoikeusperinteessä	87
<i>Petter Korkman</i>	
6 Thomas Hobbes tämän päivän näkökulmasta	109
<i>Juha Tolonen</i>	
7 John Locke ja yksityinen omaisuus	123
<i>Matti Häyry</i>	
8 G. W. Leibnizin oikeusfilosofia	133
<i>Markku Roinila</i>	
9 Montesquieu: miksi lakeja ja mitä lakien takana	153
<i>Antero Jyränki</i>	
10 Immanuel Kant ja oikeuden moraaliset perusteet	169
<i>Jussi Kotkavirta</i>	
11 Jean-Jacques Rousseau yhteisöllisyyden korostajana	187
<i>Heta Gylling ja Marianna Raulo</i>	
12 Jeremy Bentham ja klassinen utilitarismi	203
<i>Matti Häyry</i>	
13 John Stuart Mill, vapaamielisyys ja yksilön autonomia	215
<i>Heta Gylling</i>	
14 Liberaalisia ja konservatiivisia piirteitä Hegelin oikeusfilosofiassa	225
<i>Markus Wahlberg</i>	
15 F. C. von Savigny ja ”historiallinen koulu”	249
<i>Kevät Nousiainen</i>	
16 Karl Marx’ kritiska rättssteori	273
<i>Lars D. Eriksson</i>	
17 Rudolf von Jhering – oikeus yhteiskunnan elinehtoja suojaamassa	285
<i>Kimmo Nuotio</i>	
18 Hans Kelsen – kriittinen esittely	313
<i>Hannu Tapani Klami</i>	
Kirjoittajat	325

11 Jean-Jacques Rousseau yhteisöllisyyden korostajana

Jokaisesta ajattelijasta voi varmasti sanoa, että hänen ymmärtämisekseen täytyy tietää edes jotain siitä ajasta, kulttuurista ja perinnöstä jossa hän on kasvanut ja jossa oman ajattelunsa alkuun päässyt. Rousseau kohdalla edes tämä ei riitä vaan – kuten olemme valmiita väittämään – hänen kokonaisuutena hyvinkin epäjohdonmukaisen ajattelunsa hahmottamiseksi hänet täytyy jatkuvasti heijastaa aikaansa, paikkaansa ja aikalaisiinsa omalaa-tuisena kapinallisena, jolla ei ollut tarvetta sulautua vallitsevaan filosofi-seen kulttuuriin. Rousseau hylkäsi valistuksen ja johdatti osaltaan romantiik-kaan aikana, jolloin monet valistuksen tunnetuimmista teoksista eivät olleet vielä edes ilmestyneet.

Tämä vääräaikaisuus onkin johtanut kiistelyihin siitä, pitäisikö hänet lop-pujen lopuksi luokitella valistuksen vai romantiikan edustajaksi tai joksi-kin siltä väliltä. Kiinnittääkö enemmän huomiota aikakauden henkeen kuin kirjoitusten sisältöön vai toisin päin? Rousseau oli luomassa eurooppalais-ta romantiikkaa vaikuttaen niin Chateaubriandiin, Goethen ja Schilleriin kuin Herderiin ja Tolstoihinkin. Toisaalta hän innoitti saksalaisen valistuk-sen edustajaa, Kantia niin voimallisesti että sai etuoikeuden esiintyä ainoa-na muotokuvana Kantin työhuoneessa. Hänen kasvatustilafilosofinen teoksen-sa *Émile* puolestaan järkytti Kantin päivittäiset rutiinit ja sai hänet unohta-maan päiväkävelynsä. Yhteiskuntafilosofiassa ja poliittisessa filosofiassa Rousseau vaikutti niin Hegeliin kuin Marxiinkin ja nykyaikana jäljet löyty-vät esimerkiksi Charles Taylorista, joka on itse todennut saaneensa suurim-mat vaikutuksensa Rousseaulta ja Herderiltä.

Kuka hän oli ja mistä kaikki alkoi?

Rousseausta on välttämätöntä mainita että hän syntyi Genevessä sillä Ge-neve ei koskaan kadonnut Rousseau mielestä, vaikka hän nuoruudessaan hylkäsin kaupunkinsa ja lähti seikkailemaan kohti Ranskaa. Tarinan mu-

kaan päätös syntyi eräänä sunnuntai-iltana kun hän kävelyltä tultuaan huomasi jääneensä kaupungin muurien ulkopuolelle. Vuosiin 1728–1732 ajoittuneiden värikkäiden nuoruusvuosien jälkeen hän ryhtyi jatkamaan niin musiikin kuin kirjallisuudenkin opintojaan, alkaen vähitellen olla valmis ensimmäiseen ajattelunsa ja oppiensä kehittelyn kauteen joka yleensä ajoitetaan vuosiin 1749–1762.

Rousseau saapui kolmikymmenvuotiaana Pariisiin, jossa hyväksi onnekseen tapasi *Encyklopedian* päätoimittajan Denis Diderot'n, ja heidän ympärilleen alkoivat Pariisin intellektuellit vähitellen kerääntyä. Musiikin opinnot eivät suinkaan olleet menneet hukkaan, sillä tuona aikana Rousseau myöskin sävelsi ja olisi hyvin voinut elättää itsensä suosittuna oopperan tekijänä. Mutta jokin hänen minässään – kenties Geneven kalvinistinen tausta – sai hänet luopumaan taiteellisesta puolestaan ja jopa kokemaan jonkinmoisen herätyksen. Kesällä 1749, mentyään tapaamaan epäkristillisistä kirjoituksistaan¹ Vincennes'n vankilaan joutunutta ystävänsä Diderot'ta, hän yhtäkkiä, kuin suurena välähdyksenä², oivalsi kehityksen turmiollisuuden ihmiskunnalle. Tunnustuksissaan Rousseau kuvaa miten hurmioituneessa visiossaan hän näki ihmiskunnan luonnollisen hyvyyden jonka tieteet ja taiteet ovat olemassaolollaan ja kehityksellään turmelleet. Rousseau oli löytänyt vastauksensa Dijonin Akatemian järjestämän kirjoituskilpailun kysymykseen ”ovatko tieteet ja taiteet puhdistaneet ihmiskunnan tapoja?”. Kirjoitus ”*Discours sur les Sciences et les Arts*” ilmestyi vuonna 1750.

Rousseauin tuomio erityisesti Ranskalle oli selkeä. Renessanssista asti hiottu ranskalainen yhteiskunta – samoin kuin Egypti, Kreikka ja Roomakin – oli kadottanut vanhat hyveensä ja menneen kunniansa kuvitellen kehittyvänsä ja kehittävänsä itseään taiteiden ja tieteiden, sivistykseksi kutsumansa väärän houkutuksen keinoin. Sivistyneiksi itseään kutsuvat yhteiskunnat ovat vieraantuneet todellisesta hyvästään samalla kun primitiivisistä tietämättömyydestä erkaantumattomat kansat – kuten geneveläiset ja Amerikan villit – olivat pystyneet paremmin säilyttämään hyveensä ja onnellisuutensa. Rousseauin mukaan ryhdikkään pehmentymätön Sparta antoi hyvän esimerkin siitä miten kulttuurin pehmentävää vaikutusta voi vastustaa, yhteiskunnan hyviä piirteitä suojaen.

Eivät vain taiteet olleet Rousseauin silmissä moraalisesti arveluttavia vaan sama päti myös tieteisiin. Tiede ja tieteellinen tieto on epäilyttävää, sillä se

¹ Diderot: *Lettre sur les Aveugles*.

² Rousseau: *Confessions*

tyydyttää paheitamme ja inhimillistä ylpeyttämme. Tieteelliset metodit ja tulokset ovat epävarmoja ja ylläpitävät laiskuutta, hävittävät sotilaalliset hyveet ja moraaliset ominaisuudet. Ylistetty kirjapainotaitokin on tuottanut ihmiskunnalle suurta vahinkoa, sillä sen avulla Hobbesin ja Spinozan kaltaisten filosofien vaaralliset ajatukset ovat säilyneet jälkipolville.

Tällä voitokkaalla kilpakirjoituksellaan Rousseau asettui aikansa valistuksen henkeä ja erityisesti Voltairea vastaan. Valistus, joka voltairelaisen pessimistisessäkin hengessä uskoi taiteiden ja erityisesti tieteiden siunaukselliseen vaikutukseen ainakin oppineiden keskuudessa, löysi keskuudestaan kapinallisen josta oli vain vihamieheksi ja ivallisten huomautusten kohteeksi.³ Rousseauin erilaisuuden ymmärtämistä ei edesauta edes se, että hänen näkemyksensä kulttuurin kehityksestä oli kaikkea muuta kuin selkeä. Onko kulttuurin kehittyminen aiheuttanut ihmiskunnan moraalisen rappeutumisen vai onko kulttuuri rappeutumisen tuotosta? Kuvatessaan kirjoituksessaan kulttuurin ja tiedon tavoittelun mukanaan tuomia kauheuksia, Rousseau samanaikaisesti väittää tieteiden ja taiteiden olevan paheistamme lähtöisin. Onko tämä osoitus hänen päättämättömydestään vai meidän ymmärtämättömydestämme?⁴ Tähän ongelmaan on tarjottu kolmattakin ratkaisua, joka on vähiten imarteleva Rousseaulle. Kirjoitus on selvästikin syntynyt koosteena paljosta siitä mitä antiikista Rousseauhonnassa oli kirjoitettu ja jota hän itse kirjoituksessaan vapaasti lainaili ja sovelsi.⁵

Kahdeksan vuotta myöhemmin Rousseau palasi taiteen kritiikkiin. D'Alembert oli kirjoittanut *Encyklopedian* Genevää käsittelevään artikkeliin johdatuksen, jossa hän kritisoi kaupungin asettamaa teatterin kieltoa. Rousseau vastusti ajatusta teatterin tuomisesta Geneveen, sillä teatterin päämääränä ei hänen mielestään ollut suinkaan moraalinen hyöty vaan silkkä mielihyvä. Sellaisena teatteri sopi vain jo paheellisiksi muuttuneisiin kaupunkeihin, toisin kuin Geneveen jossa Rousseauin uskomuksen mukaan tavat olivat vielä jokseenkin puhtaita. Vaihtoehtoisesti hän tarjosikin tilalle mm. sotilasparaateja ja tanssiaisia joissa naimisiinmenoiässä olevat voisivat tavata toisiaan. Nämä näkemykset luonnollisestikin vain syvensivät kuilua valistukseen.

³ Hyvänä esimerkkinä ivallisista huomautuksista voi pitää kirjettä jonka Voltaire kirjoitti Rousseaulle 30.8.1755.

⁴ Wokler, Robert: *Rousseau*. Oxford University Press, 1995.

⁵ Jo 1766 ilmestyi Dom Joseph Cajot'n teos Rousseauin plagiarismeista.

Näkemys ihmiskunnan kehityksestä täsmentyy

Vuonna 1755 ilmestyneessä kirjoituksessaan *Discours sur l'Origine de l'inégalité* Rousseau keskeinen argumentti koski luonnollisen ja sosiaalisen epätasa-arvon luonteiden ymmärtämistä. Luonnollinen eli fyysikaalinen epätasa-arvo on luonnon luomaa iän, terveyden, ruumiin voimien ja mielen kykyjen erilaisuutta. Sen sijaan moraalinen tai sosiaalinen (tai poliittinen) epätasa-arvo, jonka alkuperä voidaan löytää, on ihmisten itsensä omaksumaa. Rousseau ei hyväksynyt Hobbesin helvetin kaltaista luonnontilaa vaan antoi ihannoivan kuvan ihmisen alkuperäisestä olotilasta, kuvauksen luonnosta jossa onnelliset ja terveet ihmiset kuljeskelivat maan päällä, saaden ruokansa luonnosta, nukkuen mukavasti missä halusivat – eläen tyystin toisin kuin hobbesilaiset sodan uhassa eläjät. Rousseau alkuperäinen ihminen oli selviytyjä joka lapsuudestaan asti oli tottunut ilmaston vaatimuksiin, oppinut suojautumaan ja puolustautumaan vaarallisilta pedoilta. Hän oli tyystin toisenlainen kuin avuton, kaikkiin apuvälineihinsä tottunut nykyihminen.

Alkujaan yksin kulkeneet ihmiset kuitenkin vähitellen liittyivät muiden kanssa yhteen pieniksi joukoiksi, muodostaen vähitellen eri maissa yhden kansan jota yhdistivät tavat, samanlainen ruoka ja ilmasto – eivät vielä kuitenkaan lait ja säännöt. Ihmiset kesyyntyivät, kiintyivät toisiinsa eivätkä enää osanneet elää ilman toisiaan. Maatalouden keksiminen kuitenkin mullisti olemisen. Se johti työnjakoon ja maanomistukseen ja sitä kautta ihmiskunta joutui vallanhalun valtaan, pyrkien asettamaan toisiaan arvojärjestyksiin. Se, joka osasi parhaiten tanssia tai laulaa sai siitä kunnioitusta, samoin vahvin, kaunein, taitavin tai kaunopuheisin. Tämä oli Rousseau mukaan ensimmäinen askel kohti epätasa-arvoa ja samalla kohti paheita. Turhamaisuus, halveksunta, kateus ja häpeä ilmaantuivat ihmisten elämään.

Yhteiskunnan varsinainen perustaja oli kuitenkin se, joka ensimmäisenä otti käteensä multaa ja ilmoitti muille, tämä on minun, muiden ollessa riittävän yksinkertaisia uskoakseen häntä. Ihmiskunta olisi välttynyt rikoksilta, sodilta ja murhilta jos joku olisi tuolloin huutanut muille: ”älkää kuunnelko tuota huijaria, sillä te olette hukassa jos unohdatte että maa kuuluu kaikille ja ei kellekään!” Maan viljeleminen johti maan jakamiseen ja se erimielisyyksiin oikeudenmukaisuudesta. Rikkaat vahvistivat asemaansa ja ruokkivat turhamaisuuttaan hallitsevana joukkona. Kaikki oli toisin kuin luonnontilassa, jossa alkuperäinen, villi, luonnollinen ihminen halusi vain sitä mitä hän fyysisesti tarvitsi.

Säilyäkseen ja selvitäkseen ihmisten oli luotava jonkinlainen yhteiskunta. Mutta miten? Millä ehdoilla ihmiset olisivat valmiita luopumaan omasta vapaudestaan? Rousseau mukaan oli löydettävä yhteenliittymismuoto joka puolustaisi ja suojelisi jokaisen jäsenen henkeä ja omaisuutta siten, että jokainen antautuu, antaa itsensä, täydellisesti yhteisölleen. Kun jokainen tekee näin, olosuhteet ovat kaikille samat ja kaikkien asema on sama. Ja koska tilanne on samanlainen kaikille, kukaan ei hyödy tilanteen tekemisestä hankalaksi muille. Ja koska antautuminen on täydellistä, liittokin on niin täydellinen kuin mahdollista eikä kellekään ole mitään vaadittavaa: toisaalta yksilöt antaessaan itsensä täydellisesti yhteisölle eivät toisaalta anna itseään kenellekään. Ei ole ketään johon heillä ei olisi samoja oikeuksia kuin muilla on heihin itseensä – kaikesta minkä menettää saa saman takaisin.

Kun jokainen antaa itsensä yleistahdon johdettavaksi, jokaisesta tulee osa jakamatonta, eheää kokonaisuutta. Tämä uusi julkinen persoona on nimeltään tasavalta, jota sen jäsenet kutsuvat valtioksi silloin kun se on passiivinen, suvereeniksi kun se on aktiivinen, ja vallaksi (tai voimaksi) silloin kun sitä verrataan muihin samanlaisiin. Sen jäsenet ovat kansalaisia silloin kun he ovat osa suvereenia auktoriteettia ja alamaisia silloin kun he ovat valtion lakien alaisia. Tässä yhtenäisessä kokonaisuudessa vahinko jota aiheutetaan yhdelle jäsenelle, kohdistuu samalla aina kokonaisuuteen. Koska kokonaisuutta ei voi vahingoittaa jäsenten huomaamatta on kaikkien edun mukaista auttaa toisia aina kun se vain on tarpeen. Ja koska suvereeni koostuu yksinomaan yksilöistä jotka sen tekivät, suvereenin etu ei voi koskaan olla vastakkainen yksilön edun kanssa. Tästä syystä suvereenin ei tarvitse antaa mitään takeita toiminnastaan.

Jokaisella yksilöllä on kuitenkin oma tahtonsa joka eroaa yleistahdosta joka hänellä on kansalaisena. Tämä tarkoittaa sitä, että hänen henkilökohtainen intressinsä voi olla hyvinkin kaukana yleisestä intressistä. Saattaa käydä jopa niin että hän vain haluaisi nauttia kaikista valtion tuomista eduista, iloisesti unohtaen velvollisuutensa alamaisena – vaarantaen tai jopa tuhoten koko systeemin. Jotta kokonaisuus toimisi, sopimuksessa onkin oltava implisiittisesti mukana sääntö, joka sanoo että se joka kieltäytyy tottelemasta yleistahtoa, voidaan pakottaa tottelemaan, hänet voidaan ”pakottaa olemaan vapaa”. Tämä ehto – uskoi Rousseau – takaa poliittisen systeemin toiminnan, samalla ollen ainoa asia joka tekee sopimuksen legitiimiksi.

Tällainen siirtymä luonnontilasta kansalaisyhteiskuntaan on mullistava ihmiselle, koska siinä oikeudenmukaisuus korvaa vaistonvaraisen käyttäyty-

misen ja ihmisten teot muuttuvat moraalisiksi. Vasta kun velvollisuuden ääni voittaa fyysiset impulssit, ihmiset joutuvat toimimaan taipumusten sijasta järjen periaatteiden mukaan. Mutta vaikka ihminen joutuukin lupamaan monista eduista joita hänellä oli luonnontilassa, hän saa suurempia tilalle:

”hänen kykynsä kehittyvät, ajatuksensa laajenevat, tunteensa jalostuvat, hänen koko sielunsa nousee sellaisiin korkeuksiin, että elleivät erilaiset uuden tilanteen väärinkäytökset niin usein alentaishi häntä jättämänsä tason alapuolelle, hänen tulisi jatkuvasti siunata sitä onnellista hetkeä jolloin hän pääsi entisestä pois, ikuisiksi ajoiksi; hetkeä joka muutti hänet tyhmästä, rajoittuneesta eläimestä intelligentiksi olennoiksi ja ihmiseksi”.

Yhteiskuntasopimuksen sisällöstä ja päämääristä

Rousseau kirjoitti samanaikaisesti teoksiaan *Emile* ja *Yhteiskuntasopimuksesta* ja ne molemmat ilmestyivät vuonna 1762. Teosten teemat lomittuvat toistensa kanssa. Näkemys yhteiskunnan olemuksesta ilmenee *Emilessä* seuraavasti:

”Parhaita yhteiskunnallisia instituutioita ovat sellaiset, jotka tietävät parhaiten, miten ihmiseltä tulee riistää heidän luonnolliset ominaisuutensa, ottaa häneltä pois hänen absoluuttinen olemassaolonsa ja antaa tilalle suhteellinen ja kuinka siirtää Minä sellaiseen yhteiseen yksikköön, jossa kukaan yksittäinen yksilö ei usko olevansa yksi vaan yksikön osa ja vain sellaisena ymmärrettävissä”⁶

Tässä Rousseau, samalla kun hän esittää näkemyksensä kasvatuksensa tavoitteesta, myös luo pohjan yleistahdon ajatukselle. Kasvatuksen tavoitteena on luoda ihminen, joka osaa elää oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa ja jonka sydämeen on kirjoitettu lait niin, että niiden omaksumiseen ei tarvita pakkoa. Ihmisen olemassaolo hänen siirryttyään yhteisön jäseneksi ei enää ole absoluuttista, ei-yhteistä-sisältävää, vaan suhteellista. Silti on olemassa vaara, että paheena häntä seuraa hänen yhteiskuntaan siirtymisensä jälkeenkin jotain, joka estää hänen parhaimpien ominaisuuksiensa kehittymistä.⁷ Tämän estämiseksi tarvitaan oikeanlaista kasvatusta ja lakeja.

Koska Rousseau uskoi, että ihmisellä on enemmän hyötyä yhteiskuntaan

⁶ Jean-Jacques Rousseau: Oeuvres Complètes. *Emile*, IV, 249. Toim. B. Gagnebin ja M. Raymond. Paris: Gallimard, 1959.

⁷ Oeuvres complètes II, s. 283.

liittymisestä kuin ulkopuolelle jäännistä hän ryhtyi *Yhteiskuntasopimuksessa* tutkimaan mahdollisuutta löytää sellainen hallitsemissäntö, joka

”ottaa ihmiset sellaisina kuin he ovat ja lait sellaisina kuin ne saattavat olla”.⁸

Rousseauin lähtökohtina olivat kaikkien ihmisten vapaus ja tasa-arvo. Hän ei pitänyt vaikeana niiden yhdistämistä vaan katsoi, että ne kuuluvat erottamattomasti yhteen. Ihminen luopuu vapaudestaan vain, jos siitä on hänelle hyötyä ja siksi vain sopimus, johon hän ryhtyy täysin vapaaehtoisesti, on pätevä. Yhteiskuntasopimus on tällainen sopimus ja vain ne, jotka siihen vapaaehtoisesti liittyvät, ovat yhteiskunnan jäseniä. Tästä seuraa, että Rousseauin näkemyksen mukaan ihminen itse asiassa säilyttää vapautensa, koska hän tottelee todellisuudessa vain itseään tottelemalla yleistähtoa, jossa kaikki tasa-arvoisesti ovat osallisina.⁹

Yleistähtoa muodostettaessa Rousseauin ajattelu on, kuten Tracy B. Strongin huomauttaa, samansuuntaista kuin John Rawlsin ”tietämättömyyden verhon” ajatuksessa.

”Elei silloin kun kansa tarpeellisilla tiedoilla varustettuna tekee päätöksiään, kansalaisilla olisi mitään yhteyttä keskenään, olisi pienten eroitusten suuressa luvusta aina tuloksena yleistähtö, ja päätös olisi aina hyvä.”¹⁰

Rousseauin päättelee, että jos kommunikaatio estetään, jokainen ajattelee itseään toisena ja päättyy näin oikeudenmukaiseen tulokseen eli yhteiseen hyvään. Yleistähtö kuitenkin ilmenee vain yleisesti. Se voi esimerkiksi päättyä siihen, että veroja pitää maksaa, mutta ei siihen kuka niitä maksaa ja kuinka paljon. Lait ovat yleistähdön toimintaa ja niillä

”ei luontonsa mukaisesti voi olla partikulaarista ja yksilöllistä objektia”¹¹

Rousseauin näkemys laeista on omintakeinen:

”Ne ovat yhteiskunnallisen liittoutumisen ehtoja... vapaus ja oikeudenmukaisuus taataan vain laeilla... ilman lakia valtio on vain ruumis ilman sielua, sillä ei riitä, että jokainen alistuu yleistähdolle; se on tunnettava, jota sitä voisi seurata.”¹²

⁸ *Yhteiskuntasopimuksesta*. Suomentanut J. V. Lehtonen. Hämeenlinna: Karisto, 1918. s. 37.

⁹ YS 1 s. 52.

¹⁰ YS 2 s. 70.

¹¹ *Lettres écrites de la montagne*.

¹² OC III s. 310.

Yhteiskuntasopimuksen myöhemmässä versiossa hän täsmentää lain määritelmän seuraavasti:

” Milloin koko kansa tekee säädöksiä koko kansaan nähden, ottaa se huomioon vain itsensä; ja jos silloin muodostuu suhde, niin muodostuu se koko esineen välille yhdessä katsannossa ja koko esineen välille toisessa katsannossa, lainkaan jakamatta kokonaisuutta. Silloin on asia, josta säädös tehdään yleinen, samoin kuin tahtokin joka säädöksen tekee. Ja juuri tätä tahdon ilmaisua sanon minä laiksi.”¹³

Tästä määritelmästä seuraa, että kansa eli suvereeni säätää lait. Laeista on erotettava käskyt, jotka tulevat kyseeseen silloin, kun ylin valtiolta määrää yksityisestä esineestä ja tämä kuuluu hallitusvallan toimiin.

Rousseau oli sitä mieltä, että lakijärjestelmän yleiset päämäärät voivat vaihdella maan olosuhteiden mukaan. Tällaisia olosuhteita ovat paikallinen tilanne ja asukkaiden luonne. Hänen mielestään olosuhteiden huomioonottaminen on tärkeämpää kuin se, että lakijärjestelmä oli sinänsä paras itsessään. Järjestelmän lähtökohtina tulee kuitenkin olla vapaus ja tasa-arvo, mutta Rousseau uskoi, että ”kullakin kansalla on itsessään joku syy, joka pakottaa sovelluttamaan niitä aivan erikoisella tavalla”.¹⁴ Rousseau, toisin kuin nykyajan teoreetikot, ei pitänyt ”kansan” määritelmää mitenkään ongelmallisena.

Rousseau jakaa lait neljään ryhmään: perustuslait, yksityisoikeudelliset lait, rikoslait ja neljäntenä ja tärkeimpänä ne lait, jotka ”on piirretty ihmisten sydämiin”. Ensimmäisten suhteen on olennaista, että kansa aina pystyy ne muuttamaan. Yksityisoikeudellisia lakeja tarvitaan, jotta kansalaiset olisivat mahdollisimman riippumattomia toisistaan ja mahdollisimman riippuvaisia valtiosta. Jälkimmäinen siitä syystä, että vain valtion ollessa vahva sen jäsenten vapaus on taattu. Neljänten ryhmään perustuu koko valtion olemassaolo. Kyse on ihmisten tavoista, luontumuksista ja erityisesti yleisestä mielipiteestä, josta huolehtiminen on lainlaatijan tehtävä, mutta joka hänen on suoritettava vaivihkaa, kun hänen näkyvä toimintansa koskee yksityisiä säännöksiä.¹⁵

Rousseau kirjoittaa yleisen mielipiteen, tapojen ja lakien yhteydestä, että sekä lainsäädäntö että yleinen mielipide ohjaavat tapoja ja siksi yleinen mielipide on lainomainen. Vaikka lait eivät sinänsä määrääkään tapoja, ne

¹³ YS 2 s. 81.

¹⁴ YS s. 102–103.

¹⁵ YS s. 104–106.

synnyttävät niitä. Siksi jos laki heikkenee, tavatkin turmeltuvat. Niinpä Rousseau suosittelee valittaviksi sensoreita, joiden tehtävänä on estää yleistä mielipidettä turmeltumasta ja täten säilyttää tapoja jopa antamalla niille määrätyt muodot.¹⁶ Korostamalla yleistä mielipidettä ja tapoja Rousseau on siis ennemminkin konservatiivinen ja siten vaikeasti luettavissa liberalistisiin teoreetikoihin, joihin hänet usein yhdistetään. Hän arvostaa yleistä mielipidettä, jota John Stuart Mill piti erityisen vaarallisena yksilön vapaudelle ja sen kehitykselle.

Mutta vaikka lainsäätäjä on selvillä, sen lisäksi tarvitaan lainlaatiija sillä kuten Rousseau toteaa

”yhteisö tahtoo hyvää, mutta ei näe sitä, mikä se on”.¹⁷

Yleistahto on aina olemassa ja se on aina oikea, mutta arvostelukyky joka sitä ohjaa, ei aina ole valistunut. Siksi sen jäseniä täytyy opettaa pääsemään selville siitä, mitä se tahtoo eli mikä on se yleistahto, joka tähtää kaikkien yhteiseen hyvään. Lainlaatiijan asemaa onkin verrattu opettajan asemaan *Emilessä*.¹⁸ Molempien toiminta on huomattavassa määrin kontrolloivaa, sillä lainlaatiijan tulee mm. tuntea ihmisluonto ja tuntea voivansa muuttaa sitä niin, että jokaisesta yksilöstä tulee osa suurempaa kokonaisuutta. Rousseau kuitenkin pitää lainlaatijaa yhteisön ulkopuolisena tarkkailijana ja jonkinlaisena yli-ihmisenä ja hänen toimintaansa

”erikoisena ja korkeampana, jolla ei ole mitään tekemistä inhimillisen vallankäytön kanssa.”¹⁹

Tästä huolimatta lainlaatiija, olipa hän kuinka näkymätön superolio tahansa, pyrkii lait muotoilemalla vaikuttamaan siihen, että kansasta tulisi hyveellisempi ja kypsempi. Tässä lainlaatiija, kuten Rousseau itsekin myöntää, käyttää valtaa vaikka se ei olisikaan voimankäyttöä eikä todistelua. Tämä tarkoittaa kuitenkin käytännössä, että kansaa on yksinkertaisesti manipuloitava, koska

”se ei ole ennen lakeja se, miksi sen on tultava lakien kautta.”²⁰

¹⁶ YS s. 206.

¹⁷ YS s. 84.

¹⁸ Jean Starobinski, Jean-Jacques Rousseau: *Transparency and Obstruction*, trans Arthur Goldhammer (Chicago: University of Chicago Press, 1988).

¹⁹ YS s. 86.

²⁰ YS s. 88.

Rousseauun lainlaattijan idea on askarruttanut tutkijoita. Tarkoittaako hän jonkinlaista filosofikuningasta vai onko hän itse tämä lainlaattija? Vai onko hänen tarkoituksensa kiinnittää huomiota siihen, ettei meidän tule purematta niellä kaikkea, mitä kaikkittietäviksi julistautuvat lainlaattijat meille määräävät?²¹ Yhtä kaikki lainlaattijan asema Rousseauun teoriassa on keskeinen ja liittyy yleistahdon, jos sellaista on, löytymisen problemaattisuuteen.

Rousseau vastusti ajatusta siitä, että kansalaista voisi joku edustaa, millä hän pyrki murtamaan säätyjen ja puolueiden vallan sekä epätasa-arvoisuuden kansalaisten kesken eikä siksi hyväksynyt mitään välittäviä ryhmiä yhteisön ja valtion välillä. Välittävät ryhmät aiheuttavat sen, että äänestystuloksesta tulee vähemmän yleinen.²² Rousseau kannattikin suoraa demokratiaa kreikkalaisten kaupunkivaltioiden malliin ja hänen ajattelunsa on vaikuttanut muihin suoran demokratian kannattajiin kuten Marxiin. Rousseau perusteli edustamisen mahdottomuutta ensinnäkin sillä, että yleistahdo toimii vain nykyisyydessä,

”eilisen lait eivät velvoita tänään”.²³

Rousseau vastustaa edustuksellisuutta myös samasta syystä kun hän vie-roksuu teatteria: se ei edistä yhteisten tavoitteiden syntymistä. Teatteri on kyllä kaikkien kokemus, mutta se ei ole yhteinen, sillä representaatio tekee yhteisyydestä mahdottoman, koska yleisöltä ei vaadita mitään yhteisiä päätöksiä. Representaation ongelma on, paitsi että se tekee yleisöstä passiivisen myös se, että tiettyjä inhimillisiä ominaisuuksia, ehkä juuri niitä, jotka tekevät meistä inhimillisiä, ei voi representoida.²⁴ Ja ennen kaikkea, koska yleistahdossa on kyse nimenomaan tahdosta ja

”vallan voi kyllä siirtää toiselle, mutta ei tahtoa”.²⁵

Toimeenpaneva valta eli hallitus voi kuitenkin olla Rousseauinkin mielestä edustuksellinen, sikäli että siihen valitaan tietyt henkilöt. Rousseau myöntää, että tarvitaan jokin elin panemaan kansan tahto toimeen, kertomaan

²¹ Starobinski mt; John Chapman, ”Rawls’ Theory of Justice”, *American Political Science Review* 69 (2) June 1975; Tracy B. Strong: *Jean-Jacques Rousseau: The Politics of the Ordinary* (Thousand Oaks, Cal.: Sage Publications, 1995)

²² YS s. 70.

²³ YS s. 153.

²⁴ Tracy B. Strong: *The Idea of Political Theory*, kpl 2. (Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1990)

²⁵ YS s. 65.

mitä tehdään ja milloin. Hallitus on kansan palvelija ja sen ”toimimies”, mutta ei edustaja, jonka suhde alamaisiin on yhtä kuin suvereenin suhde hallitukseen. Hallitus on siis alamaisten ja suvereenin välissä siinä mielessä, että se tekee suvereenin tahdon erityiseksi, sillä suvereenin säätämät lait ovat yleisiä.²⁶

Rousseau oli myös enemmistövallan kannattaja, vaikkei enemmistön mielipide hänen mielestään sinänsä takaa kansan todellisen tahdon sisältöä. Silti ainoastaan yhteiskuntasopimus edellyttää yksimielisyyttä ja tämän sopimuksen seurauksena muissa äänestyksellä tapahtuvissa päätöksissä enemmistön ääni ratkaisee sen, onko tehtävä päätös yleistahdon ilmaisemien yleisten periaatteiden mukainen vai ei. Niinpä jos jonkun yksittäisen henkilön oman mielipiteen vastainen mielipide voittaa, se vain osoittaa, että kyseinen henkilö on ollut väärässä. Rousseau tarkentaa tätä ajatustaan sanomalla, että mitä tärkeämmästä asiasta on kyse, sitä suurempaa yksimielisyyttä tarvitaan. Samoin mitä suurempaa nopeutta käsitelty asia vaatii, sitä enemmän tulee supistaa äänten jakautumisessa sallittua erotusta ja mikäli päätös on tehtävä heti, jo yhden äänen enemmistö riittää.²⁷ Koska enemmistö ilmeisesti päättää siitä, mitkä asiat ovat tärkeitä ja mitkä vähemmän tärkeitä, Rousseau ei siis tarvinnut olla huolissaan vähemmistöjen asemasta valtiossaan, koska nämä yksinkertaisesti ovat väärässä. Rousseau korostaa, että yleistahdon alaisuuteen kuuluvat vain ne asiat, jotka koskettavat kaikkien yhteistä hyötyä, ja hänen tavoitteenaan onkin valtio, jossa yksityisten asioiden merkitys vähenee vähenemistään.

Uskonnon ja muiden käsitysten suhteen, jotka eivät koske kaikkia, Rousseau korostaa suvaitsevaisuutta, mikäli nämä ajatukset eivät johda kansalaisvelvollisuuksien laiminlyömiseen. Hän tuo esiin ajatuksen erityisestä kansalaisuskonnosta, joka ilmenee yhteistunteeseen kohdistuvina ajattelutapoina, joita ilman on mahdotonta olla hyvä kansalainen ja uskollinen alamainen. Joka ei näihin usko, voidaan karkottaa epäyhteiskunnallisena ihmisenä.²⁸

²⁶ YS s. 108–109, 161.

²⁷ YS s. 176–179.

²⁸ YS s. 222–225.

Rousseaun vaikutuksesta

Rousseau vaikutti aikaansa myös tuomalla esille uudenlaisen minän käsitteen. Vaikka esimerkiksi Descartes oli korostanut subjektiivista minää, kyse oli ensisijaisesti loogisesti ajattelevasta minästä. Rousseau sen sijaan painotti tunnetta ja hyveellisyyttä avaimena minuuteen, ei ensisijaisesti järkeä, ja tätä ”persoonallista” minää hän korostaakin kaikissa kirjoituksissaan:

”I am unlike anyone I have ever met; I will even venture to say that I am like no one in the whole world” (Confessions)

Rousseaun vapauden käsitys on kuitenkin se, joka lukijoita on eniten askarruttanut – oli sitten kyseessä yhteiskuntasopimuksen vapautteen pakottaminen tai hänen *Tunnustuksissa* esittämänsä huomautus siitä, etteivät Bastiljin muuritkaan voi hänen vapauttaan rajoittaa.

Mutta mitä Rousseau loppujen lopuksi tarkoittaa vapaudella? Ensisijainen merkitys lienee ”vapaus muista ihmisistä”. Kyse ei kuitenkaan ole vain oikeudesta itsemääräämiseen vaan todellakin epäluottamuksesta muihin ihmisiin, uskoa ihmisten ja siten koko yhteiskunnan turmeltuneisuuteen. Toisaalta sisimmässään ihmiset ovat puhtaita ja sen takia voivat tehdä yhteiskuntasopimuksen, muuttua yhdeksi yhtenäiseksi yhteiskunnalliseksi kokonaisuudeksi, jota ei voi enää rikkoa osiinsa. Tämä ristiriitaisuus onkin saanut monet huomauttamaan, että harva filosofi on käynyt samanlaista kamppailua individualismin ja kommunitarismin välillä.²⁹

Tämä juuri tekee vaikeaksi arvioida mitä Rousseau todella tarkoittaa vapaudesta puhuessaan. Vain se lienee selvää, että hänen vapausnäkemysensä on äärimmäisen kaukana milliläisestä liberalistisesta yksilönvapaudesta. Kantilainen autonomia puolestaan sisältää samat elementit, ts. näkemys vapaudesta tiettyjen mm. moraalisten rajoitusten olemassaolona, ei niiden puutteena. Tämän vapauden tulkinnan ongelmana on kuitenkin se, että kaikki eivät välttämättä ymmärrä vapauden rajoja tai mitä ylipääntään todellinen vapaus on – jolloin muiden on se heille kerrottava. Toisin sanoen oletuksena on, että jotkut sattuvat tietämään, mitä Todellinen Vapaus on. Mutta mistä tiedämme, että juuri Heillä on totuus hallussaan?³⁰

²⁹ Solomon, Robert C.: *Continental Philosophy since 1750. The Rise and Fall of the the Self*. Oxford University Press 1988.

³⁰ Vrt. Taylor, 'What is wrong with negative liberty?'. Teoksessa Stewart, R. M.: *Readings in Social and Political Philosophy*. Oxford University Press, 1986.

Kuten jo kirjoituksen alkupuolella totesimme, Rousseauin analysoinnin ongelmana on se, että hänen romanttinen reaktionsa eli järjen korvaaminen tunteella tapahtui varhain, jo ennen kuin suurimmat valistuksen teoksista oli kirjoitettu. Niinpä on ymmärrettävää, että Rousseauista on sanottu – kuten Goethen Wertheristä ja Schillerin rosvoista – että lukija joka ei kykene tuntemaan teosta (tuntemaan tunteena) ei voi toivoa ymmärtävänsä sitä.

Rousseauin kielenkäyttökään ei ole omiaan helpottamaan hänen ymmärtämistään. Esimerkiksi *Nouvelle Héloïse*ssa Rousseau toisaalta toteaa, että nimenomaan tunne kertoo mikä on oikeaa mutta toisaalta huomauttaa miten ”Jumala on antanut meille järjen hyvän tuntemiseksi”, ”omatunto paljastaa meille oikean toiminnan”, ”minkä tunnen olevan oikein, on oikein”. Toisaalta taas hän on valmis toteamaan, että vaikka järkeen ei olekaan luottamista,

”sydämemme pettää meidät tuhansin tavoin ja sen toiminnan motiivit ovat aina epäilyttäviä kun taas järki tavoittelee vain sitä mikä on hyvää ja sen säännöt ovat varmoja, selkeitä ja helppoja toteuttaa”.

Rousseauin kohdalla lienee perusteltua ihmetellä, miten ja missä roolissa hän niin tunteen kuin järjenkin näki. Osittain nämä epäselvyydet saattavat johtua siitä, että Rousseau tutki minuutta oikean elämän mallin löytämiseksi ja on vaikea tietää mitä silloin etsitään. Etsitäänkö järkeä vai tunnetta vai vielä jotain muuta kun päämääränä on ”sisäisen valon konsultointi” tai ”itseensä meneminen” (*”rentrer en soi-même”*).

Patriotismi, joka seuraa sosiaalisen hyvän asettamisesta yksilöiden yläpuolelle johti Rousseauilla kuten Helvetiuksellakin julkisiin sotilaallisiin seremonioihin ja sukupuolten segregatioon. Samoin menneisyyden ihailu ja muuttumattomuuden tarve olivat selkeitä ei-valistuksellisia elementtejä: kirjeessään d’Alembertille hän huomautti miten pienessä Genevessä ”kaikki uudistukset ovat vaarallisia” ja *Emile*ssä pojalle selitetään, että ”tyytyväisyys osaansa kohtaan on toivomista että asiat olisivat toisin ja se on pahan ja epäjärjestyksen toivomista”.

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778)

- 1712 Syntyy Genevessä.
- 1728–1729 Jättää Geneven, oleilee Mme de Warensin luona, kääntyy katolilaisuuteen.
- 1730–1731 Toimii musiikinopettajana Lausannessa ja Neuchâtelissa, seuralaisena ja palvelijana.
- 1732–1737 Mme Warensin rakastaja ja uskottu, matkustelee paljon.
- 1740 *Projet pour l'éducation de M. de Sainte-Marie*. Toimii kotiopettajana, mihin mainittu kirjoitus liittyy.
- 1742 *Projet concernant de nouveaux signes pour la musique*, jonka esittelee Pariisissa Akatemialle.
- 1744 *Dissertation sur la musique moderne*. Ystävystyy Diderot'n kanssa, työskentelee Venetsiassa lähetystössä.
- 1745 *Muses galantes* (ooppera). Muuttaa asumaan Thérèse Lavasseurin kanssa, jonka kanssa saa viisi lasta jotka kaikki hylkää heti heidän syntymänsä jälkeen.
- 1748 Kirjoittaa artikkeleita *Encyclopédie*ihin.
- 1750 *Discours sur les Science et les Arts* syntyy kun hän käy tapaamassa Diderot'ta Vincennes'n vankilassa.
- 1752 *Le Devin du village* (ooppera).
- 1754 *Lettre sur la Musique française*. Matkustaa Geneveen ja kääntyy takaisin protestantiksi.
- 1755 *Discours sur L'inégalité, Economie politique (Encyclopédie)*.
- 1756 *Lettre sur la Providence*.
- 1758 *Lettre à d'Alembert sur les spectacles*.
- 1760 *La Nouvelle Héloïse, our Entretien sur les romans*.
- 1762 *Emile ou sur l'éducation* painetaan Pariisissa, parlamentti tuomitsee kirjan poltettavaksi ja kirjailijan pidätettäväksi. *Contrat Social* painetaan Hollannissa ja kielletään Ranskassa. Rousseau pakenee Sveitsiin. Kirjat tuomitaan myös Genevessä.
- 1763 *Lettre à Christophe de Beaumont, archevêque de Paris*. *Emilen* puolustuspuhe.
- 1764 *Lettres écrites de la Montagne*. (*Emilen* ja *Contrat Socialin* puolustuspuheita.)
- 1765 *La Profession de foi du vicaire savoyard*.
- 1766 Lähtee Humen kanssa Englantiin. Joutuu tämänkin kanssa huonoihin väleihin.
- 1767 Palaa Ranskaan. *Dictionnaire de Musique*.
- 1778 Kuolee Marquis de Girardinin puistossa Ermenonvillessä.
- 1780 *Rousseau juge de Jean-Jacques*.
- 1782 *Les Rêveries du promeneur solitaire*.
- 1782–1789 *Les Confessions*.

Kirjallisuus

- Cassirer, Ernst: *The Question of Jean-Jacques Rousseau*. Käänt. ja toim. Peter Gay, New York, 1954.
- Chapman, John W.: *Rousseau: Totalitarian or Liberal?* New York, 1956.
- Charvet, John: *The Social Problem in the Philosophy of Rousseau*. Cambridge University Press, Cambridge 1974.
- Cranston, Maurice: *Rousseau on Equality*. Teoksessa Frankel, Ellen, Miller Jr., Fred D., Paul, Jeffrey (toim.): *Liberty and Equality*. Blackwell, London 1985.
- Derathé, Robert: *Le Rationalisme de Jean-Jacques Rousseau*. Presse Universitaires de France, Paris 1948.
- Derathé, Robert: *Jean-Jacques Rousseau et la science politique de son temps*. Presses universitaire de France, Paris 1950.
- Duchet, Michèle: *Anthropologie et Histoire au siècle des lumières*. Paris, 1971.
- Ellrich, Robert: *Rousseau and His Reader: The Rhetorical Situation in the Major Works*. University of South Carolina Press, Chanel Mill 1969.
- Foucault, Michel: *Présentation de Rousseau jyre de Jean-Jacques*. Armand Colin, Paris 1963.
- Gildin, Hilail: *Rousseau's Social Contract. The Design of the Argument*. University of Chicago Press, Chicago 1983.
- Kelly, Christopher: *Rousseau's Exemplary Life: The Confessions as Political Philosophy*. Cornell University Press, Ithaca 1987.
- Masters, Roger D.: *The Political Philosophy of Rousseau*. Princeton University Press, Princeton 1958.
- Meek, Ronald L.: *Social Science and the Ignoble Savage*. Cambridge University Press, Cambridge 1976.
- Riley, Patrick: *The General Will Before and After Rousseau*. Princeton University Press, Princeton 1986.
- Shklar, Judith: *Men and Citizens: A Study of Rousseau's Social Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 1969.
- Still, Judith: *Justice and Difference in the Works of Rousseau*. Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- Trousseau, Raymond: *Jean-Jacques Rousseau: Le deuil éclatant du bonheur*. Paris 1989.